

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Endülüslü Şair Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Şiirleri Özelinde Tazmîn Sanatı

The Art of *Tazmîn*/Quotation in Poetry in the Poems of Andalusian
Poet Lisân al-Dîn Ibn al-Khatîb

Metin KARTAL*

Öz: Edebiyat tarihçileri tarafından Endülüslü şiirinin en büyük şairlerinden biri kabul edilen Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in şiirlerindeki tazmîn sanatını inceleyen bu makalede öncelikle onun hayatı hakkında giriş mahiyetinde bilgiler verilecek, ardından tazmîn sanatı çerçevesine giren uygulamaları sunulacaktır. İbnü'l-Hatîb'e devrinin hükümdarı tarafından verilen "zü'l-vizâreteyn" (iki vezirlik sahibi) unvanı kudreti temsil etmektedir. Bunlardan birincisi devlet adamlığı yönüyle kudret anlamına gelirken diğeri kaleminin gücü anlamındadır. Yazarlık, şairlik ve vezirlik gibi birçok vasfa sahip olan ve erken yaşından itibaren iyi bir eğitim alan Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde de tazmîn sanatına yer verdiği görülmektedir. Nitekim *es-Seyyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı iki ciltlik divanı incelendiğinde İbnü'l-Hatîb'in cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinden alıntılar yaptığı görülür. İbnü'l-Hatîb hem cahiliye döneminde hem de İslam'ın ortaya çıkmasıyla İslamiyet'i seçen ve muhadram şairi olarak anılan şairlerin şiirinden alıntılar yapmıştır. İslam sonrası şairlerden de alıntılar yapan ve şiirleri arasına tazmîn sanatının en güzel örneklerini serpiştiren İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde yer verdiği tazmîn bazen meşhur bir şairin bir deyimini alıntılama, bazen de bir mısra veya beyti şairden ödünç almak şeklinde olmuştur.

Bedî' ilmini oluşturan sanatlar (*muhassinât-ı bediyye*), el-Muhassinâtü'l-lafziyye ve el-Muhassinâtü'l-ma'neviyye olmak üzere iki çeşittir. el-Muhassinâtü'l-lafziyye, lafzı (söz), "el-Muhassinâtü'l-ma'neviyye" ise manayı (anlam) güzelleştirici sanatlardır. Lafızla ilgili sanatlarla göre mana ile ilgili sanatların sayısı daha fazladır. Manayla ilgili sanatlar düşünceye, tahayyüle, ihtiraslara, bilgiye ve yapıya bağlıdır. Tazmîn de mana ile ilgili sanatlardandır. Tazmînle aynı grup içerisinde yer alan ve tazmîn sanatıyla yakın ilişkili sanatlardan biri de "bir şair veya yazarın farklı amaçlarla, ayet veya hadisten en az bir terkibi şiir veya nesrine alması" anlamına gelen iktibas sanatıdır. Burada karşımıza tazmîn ile iktibasın ortak ve farklı yönleri çıkmaktadır. İkisinin ortak yönü bir kaynaktan alıntı yapılmasıdır. Bu iki sanatın birbirinden ayrıldığı temel nokta ise alıntı yapılan kaynağa atıf yapılma hususudur. İktibasta kaynak (ayet veya hadis) çok meşhur olduğu için kaynağa atıfta bulunulmaması esas iken tazmîninde alıntı yapılan kaynağın edebiyat otoriteleri tarafından bilinip bilinmemesi belirleyici rol oynar. Eğer kaynak belagatçılar nezdinde meşhur ise şiirin alıntı olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Tersine bir durum söz konusu ise intihal şaibesinden kurtulmak için şiirdeki alıntıya işaret etmek gerekir. İktibas hem şiirde hem nesirde söz konusu iken tazmîn sadece şiirde olur.

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, d15131102@ogr.ikcu.edu.tr.
ORCID: 0000-0003-4757-2009

Çalışmada şiirlerinde hem tazmîn sanatına hem de iktibas sanatına yer veren İbnü'l-Hatîb'in alıntı yaptığı şairlere göndermeleri de yer alır. Tazmîn sanatının kendisinden alıntı yapılan şair ile alıntı yapan şair arasında bir köprü vazifesi gördüğü söylenebilir. İbnü'l-Hatîb'in şiirinde bu hususa çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bir başka deyişle, başka şairlerden alıntı yaparak antoloji bilgisini göstermiş, şiirlerini süslemiş, fikirlerini destekleyici şiirler ile zaman zaman da geçmişteki bir olaya telmihte bulunmuştur.

Arap belâgatını oluşturan meânî, beyân ve bedî' üzerine sayısız eser kaleme alınmıştır. Bu ilim dallarından bedî' son derece önemli sanatları bünyesinde barındırır. Bedî' sanatları içerisinde yer alan, kısaca bir şairin şiirine başka bir şairin şiirinden alıntı yapması olarak tarif edilebilecek tazmîn sanatı bir tez konusu olacak potansiyele sahiptir. Zira şairlerin gerek kendisinden asırlarca önce yaşayan gerekse aynı zaman diliminde yaşayan şairlerden alıntı yapmaları (*tazmîn*) ilgi çekicidir. Şairlerin başka şairlerden tazmîninin sebepleri şiirlerini süslemek, ifadeye canlılık katmak, şiir sahasındaki maharetlerini göstermek ve kendilerine destek bulmak gibi hususlardır. Tazmîn sanatı konusunda başarılı olmak isteyen bir şair iyi bir antoloji bilgisine sahip olmalıdır. Tazmîn yapan şairlerin Arapça şiirlerin arasına Arapça şiirlerden beyit, mısra veya terkip serpiştirdiği gibi zaman zaman Türkçe şiirlere, Arapça veya Farsça şiirlerden alıntı yapıldığı da görülmektedir.

Bu çalışmada bir makale sınırları çerçevesinde İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde yapmış olduğu tazmîn temsil kabiliyeti yüksek örnekler üzerinden ele alınmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Önce Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci olarak tazmîn kavramı, sözlük ve terim anlamı bakımından incelenmiştir. Tazmîn sanatı kapsamına giren Türkçe ve Arapça şiirler incelenmiştir. Son olarak Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde tazmîn sanatına tahsis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Tazmin ve İktibas Sanatı, Şiir, Endülüs

Abstract: This article primarily examines the art of quotation (*tazmin*) in the poems of Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, who is considered one of the greatest poets of Andalusian poetry by literary historians. In the article, after biographical information about him will be given, İbnü'l-Hatîb's application within the framework of the art of quotation will be presented. The title of "zü'l-vizâreteyn" (the owner of two viziers) given to İbnü'l-Hatîb by the ruler of his time is a symbol of two skills. The first of these skills points to his statesmanship, while the other points to the strength of his pen. It is seen that Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, who had many qualifications such as being a writer, poet, and vizier, and received a good education from an early age, included the art of quotation in his poems. This study consists of three parts: In the first part, the life and works of Lisân al-Dîn Ibn al-Khatîb are surveyed. In the second part, the dictionary and term meaning of the concept of *tazmin* is examined, followed by an examination of Turkish and Arabic poems, which are within the scope of the art of *tazmin*. The third part is devoted to the art of compensation in Lisân al-Dîn Ibn al-Khatîb's Poems.

When his two-volume anthology (*divan*) named *al-Sayyib wa'l-cehâm wa'l-mâzî wa'l-kehâm* is examined from beginning to end, it is seen that Ibn al-Khatîb quotes the poems of the poets of the period of Jâhiliyya. Ibn al-Khatîb also quoted from the poetry of the poets who converted to Islam and who were called *muhadram* poets both in the period of ignorance and with the emergence of the religion of Islam. He also quoted post-Islamic poets and sprinkled the best examples of the art of *tazmin* among his poems. The *tazmin* that Ibn al-Khatîb included in his poems was sometimes in the form of quoting an idiom of a famous poet and sometimes in the form of borrowing a verse or couplet from the poet.

The arts (*muḥassināt-ı badiiyye*) that make up the science of *Badi'* are of two types, *al-muḥassinātu'l-lafziyya* and *al-muḥassinātu'l-ma'nawiiyya*. *al-Muḥassinātu'l-lafziyya* are arts that beautify the word. *al-Muḥassinātu'l-ma'nawiiyya* are arts that beautify the meaning. The number of arts related to meaning is higher than the arts related to speech. The arts related to meaning are arts that depend on thought, imagination, passion, knowledge, and structure. *Tazmin* is one of the arts related to meaning. One of the arts that is in the same group as *tazmin* and closely related to the art of *tazmin* is the art of citation. We can define citation (iqtibas) as “a poet or writer taking at least one composition from a verse or hadith into his poem or prose for different purposes.” Here, we come across the common and different aspects of indemnification and borrowing. What they have in common is to quote from a source. The main point where these two arts differ is the issue of citing the source.

If the cited source (verse or hadith) is very well-known, it is essential not to refer to the source. In *tazmin*, whether the source cited is known or not by the literary authorities plays a decisive role. If the source is well-known in the eyes of the rhetoricians (literary authorities), there is no need to state that the poem is a quote. However, if the opposite is the case, it is necessary to point out the quotation in the poem to get rid of the suspicion of plagiarism. While citation is in question both in poetry and prose, *tazmin* is only in poetry. In our study, it is possible to find various references made by Lisân al-Dîn Ibn al-Khatib, who included both the art of quotation and the art of citation in his poems, to the poets he quoted in the art of quotation in his poems. We can say that the art of quotation serves as a bridge between the poet quoted and the poet quoted. There are many examples of this issue in Ibn al-Khatib's poetry. In other words, he showed his knowledge of anthology by quoting other poets, embellishing his poems, and sometimes referring to a past event with poems supporting his ideas.

We have identified and examined the quotations (the art of quotation) made by the poet. Numerous works have been written on the meaning, declaration, and *badi'* that make up Arabic rhetoric. *Badi'*, one of these branches of science, includes extremely important arts. The art of quotation, which can be briefly described as a poet's quoting from another poet's poem, which is included in the *Badi'* arts, has the potential to become a thesis topic because it is interesting that poets quote from poets who lived centuries ago and who lived in the same period.

The motivations for the *tazmin* of poets from other poets are to embellish their poems, to vitalize the expression, to show their skills in the field of poetry, and to find support for themselves. There is no doubt that a poet who wants to be successful in the art of *tazmin* must have a good knowledge of anthology. It is also seen that the poets who make *tazmin* placed couplets, verses, or combinations from Arabic poems among Arabic poems, and sometimes Turkish poems were quoted from Arabic or Persian poems. In this study, we have dealt with examples with higher potential to represent the art of quotation that Ibn al-Khatib made in his poems.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, *Lisân al-Dîn Ibn al-Khatib*, The Art of *Tazmin* and *Iqtibas/Quotation*, Poetry, Andalus

Giriş

Bir şair, yazar ve devlet adamı olan Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in (ö. 776/1374) hayatının 760-763/1359-1362 yılları arasındaki sürgün dönemi ve 772-776/1370-1374 yılından vefat edinceye kadarki son dört yıllık dönemi hariç yaşamının büyük bir bölümü Endülüs'te geçmiştir. Endülüs'te o tarihte Nasriler Devleti hüküm sürmüştür. Nasriler Devleti, kurucusu İbnü'l-Ahmer'e nispetle Benî Ahmer, başkentine nispetle Gırnata Sultanlığı veya Gırnata Emirliği olarak isimlendirilir.¹ Gırnata Benî Ahmer Emirliği (Nasriler) Endülüs topraklarında hüküm süren altı İslam devletinden sonuncusudur. İbnü'l-Hatîb'e devrinin hükümdarı tarafından kudreti temsil eden "zü'l-vizâreteyn" (iki vezirlik) sahibi unvanı verilmiştir. Bunlardan birincisi devlet adamlığı, diğeri ise kalem kudreti anlamına gelmektedir. İbnü'l-Hatîb için İbn Haldun'un (ö. 808/1406) "nesirde ve nazımda Allah'ın âyetlerinden bir âyettir"² demesi onun şiirdeki gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Endülüs şiirini Doğu'yu taklit, taklitten kurtulma ve yenilik olarak üç döneme ayıran *Târihu'l-âdâbi'l-Arabî* adlı eserin yazarı Hanna el-Fahûrî (ö. 2011), 6./12. asırdan itibaren Endülüs şiirinde yenilik döneminin başladığını, yenilik döneminin önde gelen temsilcilerinin İbn Hamdîs (ö. 527/1133), İbn Abdûn (ö. 529/1134), İbn Hafâce (ö. 533/1134) ve Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb gibi şairler olduğunu belirtmiştir.³ Çok farklı sahalarda 60 kadar eser kaleme alan İbnü'l-Hatîb'in eserleri arasında şiirleri ayrı bir yer tutar. *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mazî ve'l-kehâm* adlı divanı birçok yönden incelenebilir. Meselâ teşbih sanatı, zıtlık (tezat) sanatı, iktibâs sanatı, tazmîn sanatı gibi çok sayıda edebî sanat ve inceleme için İbnü'l-Hatîb'in şiirleri zengin bir kaynaktır. Bu çalışmada ise Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde tazmîn sanatını incelenecektir.

Konu öncesinde İbnü'l-Hatîb üzerine yapılan çalışmalardan söz edilmelidir. 2004 yılında *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyasî Kişiliği ve Tarihçiliği* adlı bir doktora tez çalışması yapan Nizamettin Parlak, İbnü'l-Hatîb'le ilgili ülkemizde sadece birkaç ansiklopedi maddesinde ya da İslam tarihi, Endülüs tarihi, tarihçiler veya Arap dili, şiir ve edebiyatı konulu kitaplar içerisinde son derece sınırlı bilgilerin yer aldığını, İbnül-Hatîb hakkında Türkçe yazılmış herhangi bir eser, makale ya da teze rastlayamadığını ifade etmiştir.⁴ Son yıllarda ise İbnü'l-Hatîb ile ilgili yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Ousama Ekhdîar ve Eyass Al-rashed'in "Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Şiirinde Tezadd (Zıtlık) Sanatı" adlı makaleleri, Eyass el-Rashed'in İbnü'l-Hatîb'in şiirlerini belâgat yönüyle farklı açılardan kritiğe tabi tutan *Şairiyyetü Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb mukârabetün nakdiyyetün* isimli doktora tezi, Figen Akay'ın *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb ve Arap Edebiyatındaki Yeri* adlı doktora tezi bu bağlamda zikredilebilir. Ekhdîar ve Al-rashed'in makaleleri İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde zıtlık konusundadır.

1 Yiğit, "Nasriler", s. 420.

2 İbn Haldun, *et-Ta'rif*, s. 155.

3 Fâhûrî, *el-Câmi'*, s. 804.

4 Parlak, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb*, s. 9.

Alrashed'in doktora tezi ise İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinin biçimsel incelenmesi ve şiirlerindeki teşbih, cinâs, tekrar ve zıtlık sanatlarını ele alır. Çalışmada tazmîn sanatına değinilmemiştir. Akay'ın çalışmasında da İbnü'l-Hatîb'in şiirlerindeki tazmîn konusu incelenmemiştir. Kıscası ülkemizde İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde tazmîn konusunu inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Genelde İbnü'l-Hatîb'in eserleri, özelde ise şiirleri konusunda son zamanlarda Arap âleminde çok sayıda çalışma yapılmıştır. İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde başka şairlerin şiirlerinden yapmış olduğu alıntılara (tazmîn sanatı) yer veren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Kâmil Şihâb Muhammed el-Cebûrî'nin *Tecelliyâtü'l-medâmîni't-türâsiyyeti fi şî'ri Lisâniddin İbni'l-Hatîb* isimli doktora tezi, Fatıma Ahmed Hammâd'ın "Eserü'l-iktibâs ve't-tazmîn fi şî'ri Lisâniddin İbni'l-Hatîb" adlı makalesi, Berekât Muhammed el-Emîn'in "İstihâu'l-mevrûsü-şî'ri'bnî'l-Hatîb el-Endelüsî" başlıklı makalesi, Adnan er-Receb'in *et-Tecrübetü-şî'riyye inde Lisâniddin İbni'l-Hatîb* isimli yüksek lisans çalışması bu bağlamda zikredilebilir. Cebûrî'nin dört bölümden oluşan çalışmasının İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinin dinî, tarihî, sosyo-kültürel ve sanatsal açıdan incelenmiştir. İbnü'l-Hatîb'in başka şairlerden yaptığı tazmîne bu çalışmada yer verilmiştir. Dolayısıyla konumuz açısından önem arz etmektedir. Hammâd'ın makalesi de İbnü'l-Hatîb'in şiirlerindeki iktibas ve tazmîn sanatı hakkındadır. Emîn'in makalesi İbnü'l-Hatîb'in Câhiliye dönemi şairleri ile Abbasî dönemi şairlerinden yapmış olduğu tazmînleri konusundadır. Receb'in tez çalışmasında İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinin methiye, hiciv, gazel gibi farklı edebî açılardan incelenmiştir. Receb'in çalışmasında da İbnü'l-Hatîb'in şiirlerindeki tazmîn sanatına yer verilmiştir.

İbnü'l-Hatîb'in farklı sahalarda kaleme aldığı eserler, ölümünün üzerinden altı buçuk asır geçmesine rağmen araştırmacılar için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir. İbnü'l-Hatîb'in şiirleri çok sayıda bilimsel makaleye, tez çalışmasına, araştırmaya konu olmuştur. Son yıllarda bu ilgi giderek artmaktadır. Suriye, Ürdün, Cezayir gibi farklı ülkelerde çeşitli çalışmalar yapılmış da ülkemizde yeterince tanınmayan İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinin tazmîn sanatı yönüyle incelenmesi önemli bir boşluğu dolduracaktır. Belagatin önemli konularından olan tazmîn sanatını İbnü'l-Hatîb'in şiirleri özelinde inceleyen bu makalede şairin özgün tazmîn uygulamalarına örnekler verilmiştir. Çalışma hem İbnü'l-Hatîb'in tanınması hem de tazmîn sanatına ilişkin terminolojinin kullanımı ve örnekleme açısından alana katkı sunacaktır.

1. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in Hayatı ve Eserleri

Lisânüddin lakabı ve kısaca İbnü'l-Hatîb olarak tanınan Muhammed b. Abdullah b. Said b. Abdullah b. Said b. Ali b. Ahmed es-Selmânî⁵ Gırnata'nın (Granada) batısında bulunan Levşede (Loja) 25 Receb 713'te (15 Kasım 1313) doğmuştur.⁶ Ebü'l-Hasan el-Gîcâtî (ö.

5 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 439; Makkarî, *Ezheru'r-riyâd*, I, 186; a.mlf., *Nefhu't-tib*, V, 10; Zeydan, *Tarih*, III, 230.

6 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 634; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 469; Makkarî, *Nefhu't-tib*, V, 75.

730/1330), Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340), Ebü Bekir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Şibrîn (ö. 747/1346), Ebü'l-Hasan İbnü'l-Ceyyâb (ö. 749/1349), Ebü Zekeriyya Yahya b. Hüzeyl (ö. 753/1352), Ebü Abdullah İbnü'l-Fahhâr el-İlbîrî (ö. 754/1353) ve Ebü'l-Berekât İbnü'l-Hâc el-Billîfikî (ö. 771/1369) gibi Benî Ahmer Devleti'nin ve Kuzey Afrika'nın önde gelen âlimlerinden Kur'an-ı Kerim, hadis, fıkıh, gramer, edebiyat ve sosyal bilimler alanına dair dersler almıştır.⁷

Benî Ahmer sarayında 741/1340 yılında sır kâtibi olarak göreve başlayan İbnü'l-Hatîb,⁸ 749/1349'da sır kâtipliği görevinin yanı sıra vezirlik ve Dîvan-ı İnşâ reisliği görevlerini de deruhte etmiştir.⁹ Birincisi 752/1352'de, ikincisi 755/1354 yılında olmak üzere Benî Ahmer Sultanlığı tarafından Merînî Sultanlığı'na (Fas) gönderilen heyete başkanlık yapmıştır.¹⁰ 760/1359 yılında Gırnata'da ihtilal olup Sultan Ganibillah V. Muhammed tahtını kaybedince İbnü'l-Hatîb de V. Muhammed ile birlikte Merînîler'e iltica etmiştir.¹¹ İbnü'l-Hatîb devlet işlerine yoğun mesai harcadığı bir dönemin ardından Merînî Devleti'nin Selâ şehrinde tam anlamıyla uzlete çekilmiştir. Nitekim yazdığı eserlerin önemli bir kısmını burada kaleme almıştır.¹² 763/1362'de V. Muhammed yeniden tahta geçmiş,¹³ İbnü'l-Hatîb, Benî Ahmer sarayında tekrar vezirlik görevine başlamıştır.¹⁴ İbnü'l-Hatîb'in Benî Ahmer sarayına hem de olağanüstü yetkilerle dönmesini, şeyhülguzât, yani ordunun genel komutanı olan Osman b. Yahya, İbnü'l-Hatîb'in öğrencisi ve yardımcısı olan vezir, kâtip ve büyük şair Ebü Abdullah Muhammed b. Yusuf yani İbn Zümrek ile Gırnata'nın kadilcemâası olan Kadilkudât Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah en-Nübâhî gibi kişiler hoş karşılamamıştır. Ona karşı siyasi rekabet, kişisel çıkar ve şahsi kin gibi sebeplerle yıpratma kampanyası başlatılmış ve gözden düşürülmesi için her yol denenmiştir.¹⁵

Sultan Ganibillah V. Muhammed, başveziri olan İbnü'l-Hatîb'in donanımına ve birikimine güvendiği için devletin işleyişini ona bırakmıştı. Ancak zamanla sultan, muhaliflerin kulis faaliyetlerinden etkilenmiş,¹⁶ İbnü'l-Hatîb de sultanın tavırlarının kendisi aleyhine değişmeye başladığını hissetmiştir. Muarızları ilk başta İbnü'l-Hatîb'i siyaseten eleştirirken bir sonraki aşamada bazı kitaplarındaki ifadelerine dayanarak onu dinsizlikle, dinin ve şeriatın hükümlerinden çıkmakla itham etmişlerdir. 772/1370 yılının başlarında aleyhindeki kampanyaların zirveye ulaşması ve rakiplerinin bu kampanyada başarılı olmaları üzerine Merînî

7 İbnü'l-Hatîb'in ders aldığı kişilerle ilgili olarak bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhatâ*, IV, 457-9, Makkari, *Ezheru'r-riyâd*, I, 187-9; İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 34; Ubudî - Tomar, "Lisânüddin İbnü'l-Hatîb", s. 74.

8 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 22 (muhakkikin önsözü).

9 İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 36.

10 İbnü'l-Hatîb, *Ravza*, s. 18 (muhakkikin önsözü); İbn Haldun, *Dîvân*, VII, 441; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 23 (muhakkikin önsözü); Makkari, *Nefhu't-tîb*, V, 99; İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 42, 46.

11 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 25 (muhakkikin önsözü).

12 Selâda yazdığı eserleri için bk. İbnü'l-Hatîb, *Ravza*, s. 20 (muhakkikin önsözü).

13 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 29 (muhakkikin önsözü); Makkari, *Nefhu't-tîb*, V, 100.

14 İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 105; Parlak, *Lisânüddin İbnü'l-Hatîb*, s. 55.

15 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 29-33 (muhakkikin önsözü); Parlak, *Lisânüddin İbnü'l-Hatîb*, s. 55.

16 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 32 (muhakkikin önsözü).

Sultanı Abdülaziz ile gizlice haberleşen¹⁷ İbnü'l-Hatîb, Sultan Abdülaziz'in himayesini elde ettiğinden emin olunca Endülüsten ayrılmaya karar vermiştir.¹⁸

Tilimsan'a 19 Receb 772'de (6 Şubat 1371) ulaşan¹⁹ İbnü'l-Hatîb'i, Merîni Sultanı Abdülaziz güzelce karşılamış²⁰ ve ailesinin Gırnata'dan getirilmesi için Endülüse elçi göndermiştir. Gırnata Sultanı bu isteği olumlu karşılamıştır. İbnü'l-Hatîb'in ailesi 773/1371 yılının ortalarında Merîni ülkesine getirilmiştir.²¹ Gırnata Sultanı V. Muhammed'in İbnü'l-Hatîb'in ailesinin Mağrip'e getirilmesinde fazla bir direnç göstermemesi onun İbnü'l-Hatîb'in ülkesinden ayrılmasını ilk başlarda çok da problem olarak görmediğini düşündürür. Ancak İbnü'l-Hatîb'e karşı olan odaklar boş durmamış ve onun aleyhine kampanyalarını devam ettirmişlerdir. Zamanla V. Muhammed de bu propagandalardan etkilenmiştir.

773/1371 yılının ortalarında Ebü'l-Hasan en-Nübâhî, İbnü'l-Hatîb'in kitaplarını Gırnata'nın Bâbü'r-Remle meydanında yaktırmıştır.²² Nübâhî'nin, İbnü'l-Hatîb'e yönelik dinsiz ve zındık ithamına V. Muhammed de inanınca Merîni Sultanı Abdülaziz'e, "dinsiz vezir" hakkında şeriatın uygulanmasını -ki bu idamdır- isteyen bir elçi göndermiştir. Sultan Abdülaziz, "O sizin yanınızda iken şeriatın hükmünü uygulaysaydınız ya! Onun durumunu biliyordunuz" diyerek Benî Ahmer elçisinin isteğini reddetmiştir.²³ Sultan Abdülaziz 774 Rebiülâhîr ayında (1372 yılı sonları) vefat ettiğinde halefi, çok küçük yaştaki oğlu Said Ebû Zeyyân, ülkenin fiilî yöneticisi ise Ebû Bekir İbn Gâzî'dir. Ebû Bekir İbn Gâzî de Benî Ahmer sarayının isteğine olumlu cevap vermeyince Merîni ile Benî Ahmer sarayları arasındaki ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır.²⁴ 776/1374 yılının başlarında Benî Ahmer yönetiminin desteğiyle Sultan Ebû Zeyyân tahttan indirilerek Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebî Sâlim, Merîni Sultanlığı'nda işbaşına gelmiştir. Yeni Sultan Ebü'l-Abbas, Benî Ahmer yöneticilerine verdiği söz gereği en keskin İbnü'l-Hatîb düşmanlarından olan veziri Süleyman b. Dâvud'dan İbnü'l-Hatîb'in tutuklanıp hapsedilmesini talep etmiş, o da bu emri yerine getirmiştir.²⁵

Benî Ahmer V. Muhammed, İbnü'l-Hatîb'i yargulaması için İbnü'l-Hatîb'in öğrencisi ve halefi olan vezir Ebû Abdullah İbn Zümrek'i göndermiştir.²⁶ İbnü'l-Hatîb'den *Ravzatü't-ta'rif bi'l-hubbiş-şerîf* adlı kitabındaki dinsizlik ve zındıklık ithamlarına neden olan bazı görüş ve yorumlarını açıklaması istenmiştir.²⁷ İbnü'l-Hatîb'in yargılanması devam ederken Endülüsten elçilerle birlikte gelen hizmetçilerin de yardımıyla hapishaneyi basan Vezir Süleyman

17 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 33 (muhakkikin önsözü).

18 İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 133.

19 İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 138.

20 İbn Haldun, *et-Ta'rif*, s. 149.

21 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 34 (muhakkikin önsözü).

22 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 36 (muhakkikin önsözü).

23 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 41 (muhakkikin önsözü).

24 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 41 (muhakkikin önsözü).

25 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 42 (muhakkikin önsözü).

26 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 42 (muhakkikin önsözü); İbn Haldun, *Dîvân*, VII, 453.

27 İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 42 (muhakkikin önsözü).

b. Davud'un adamları İbnü'l-Hatîb'i boğarak öldürmüşlerdir. Ertesi gün cesedi Eski Fas'ın kapılarından Bâbü'l-Mahrûk karşısında bulunan bir kabre konulmuş, bir gün sonra da kabirden çıkarılarak ateşe verilmiş ve yeniden kabre bırakılmıştır.²⁸ Çok yönlü ve ileri görüşlü bir vezir, bir siyasi, bir yazar ve bir şair olan İbnü'l-Hatîb çeşitli ilim dallarında uzmandı ve bu açılardan ender rastlanan biriydi.²⁹ Hitti'nin (ö. 1978) de kaydettiği gibi onun ölümüyle Gırnata (Granada) son derece önemli bir yazar, şair ve devlet adamını kaybetmişti.³⁰

Makkarî (ö. 1041/1632), Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in 60 kadar eserinin olduğunu söyler.³¹ *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta ve el-Lemhatü'l-bedriyye fi'd-devleti'n-Nasriyye* gibi önemli tarih kitaplarını yazan İbnü'l-Hatîb'in, *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı bir divanı vardır. Edebiyattan tarihe, tıptan musikiye, fıkhıtan tasavvufa birçok ilim dalında eser veren İbnü'l-Hatîb'in bazı eserleri günümüze ulaşmıştır.³²

İbnü'l-Hatîb'in şiirleri bedî' ilmi sanatları açısından zengin bir kaynaktır. Cinas, teşbih, tezat, iktibas gibi sanatlar İbnü'l-Hatîb'in şiirlerinde önemli bir yere sahiptir. Konumuz olan tazmîn de şairin şiirini zenginleştiren sanatların başında gelmektedir. Tazmînin sözlük ve terim anlamını incelemek ve tazmîn sanatı ile ilgili örnekler yer vermek konu açısından faydalı olacaktır. Sonrasında ise İbnü'l-Hatîb'in şiirlerindeki tazmîn sanatı analiz edilecektir.

2. Tazmîn Kavramı

Arap belâgatını meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ilim dalından oluşur. Tazmîn sanatı bedî'in alt dallarından birisidir. Bedî' ilmini oluşturan sanatlar, mana ile ilgili sanatlar ve lafızla ilgili sanatlar olmak üzere iki kısımda toplanır. Tazmîn de cinas, iktibas, akd, tazmîn, seci, reddü'l-acûz ale's-sadr gibi lafızla ilgili süsleme sanatlarındadır.

2.1. Sözlük Anlamı ile Tazmîn

Tazmîn kelimesinin sülâsîsi ضَمِنَ fiildir. Garanti olmak, kefil olmak, içine almak gibi anlamlara gelen ضَمِنَ وَ ضَمَّنَا وَ ضَمَّنْتُ - ضَمِنَ - ضَمِنَ fiilinin yanı sıra³³ ضَمَّنَ fiilinin tef'îl babındaki mastarı تَضَمَّنَ bir şeyi bir kaba koymak, ödetmek, tazmîn ettirmek gibi anlamlara gelir.³⁴ Bir eşyayı bir kabın içine, ölüyü de kabre koymak da "tazmîn" ile ifade edilir.³⁵ تَضَمَّنَ kelimesi

28 İbn Haldun, *Divân*, VII, 453.

29 İnân, *İbnü'l-Hatîb*, s. 15.

30 Hitti, *History of The Arabs*, s. 567.

31 Makkarî, *Nefhu't-tib*, VII, 97.

32 İbnü'l-Hatîb'in eserleri ile ilgili bk. *el-İhâta*, I, 53-69 (muhakkikin önsözü); a.mlf., *el-İhâta*, IV, 459-62, a.mlf., *Ravza*, s. 19-21 (muhakkikin önsözü); Makkarî, *Nefhu't-tib*, VII, 97-144; a.mlf., *Ezheru'r-riyâd*, I, 189-90; Zeydan, *Tarih*, III, 231-2; Ubudî - Tomar, "Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb", s. 74-6.

33 Cevherî, *es-Sihah*, s. 2155; İbn Fâris, *Mu'cem*, III, 372; Sarı, *el-Mevârid*, s. 455-6.

34 Sarı, *el-Mevârid*, s. 456.

35 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 257.

de içermek demektir. مضمونُ الكتابِ كذاً وكذاً “Kitabın içeriği şöyle şöyleydi” denir.³⁶ المضمأمين ke- limesi hamilelerin karnındaki her şey anlamındadır.³⁷

2.2. Terim Anlamıyla Tazmîn

İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) tazmîni, “şiiirin bir beytini veya beytin bir kısmını şiiirin ortasına veya sonuna almandır” şeklinde tarif etmiştir.³⁸ Tazmîn, bir şairin diğeri bir şairin şiiirinden bir parçayı (bir mısra, beyit veya iki beyit) kendi şiiirinin içinde zikretmesidir.³⁹ Tazmîn nesirde olmaz sadece şiiirde olur.⁴⁰

Hatib el-Kazvîni (ö. 739/1338), tazmîni şöyle tanımlar: Başkasının şiiirinden bir şeyin şiiire alınmasıdır. Eğer alınan şiiir edebiyatçılarca meşhur değilse o şiiirin başkasından alındığına işaret etmek gerekir.⁴¹ Kazvîni'nin açıklamasında öne çıkan husus, alınan sözün edebiyatçılar tarafından bilinip bilinmemesi, bir başka tabirle alınan kısmın edebiyatçılar açısından meşhur olup olmamasıdır. Eğer alınan kısım -ki bu beyit olabilir, mısra olabilir veya terkîb olabilir- edebiyatçılar tarafından meşhur değilse intihal şaibesinden kaçınmak için tazmîne işaret etmekte yarar vardır.

Belâgatçılar arasında ilk defa Kazvîni tazmîn ve iktibas terimlerini birbirinden ayırmıştır. Kazvîni, Kur'an veya hadislerden yapılan referanssız alıntıların sözün veya şiiirin bünyesine yerleştirilmesi sanatına iktibas, şiiire özgü alıntıya da tazmîn adını vermiştir.⁴² Kazvîni, alıntı yapılan kısmın belâgatçiler ve edebiyatçılar tarafından tanınmadığı takdirde intihal şaibesinden kurtulmak için bu duruma işaret edilmesinin şart olduğunu ileri sürmüştür.⁴³

Tazmîn için belâgat kitaplarında verilen en güzel örneklerden birisini, Abdullah b. Ömer el-Arcî'ye (ö. 120/738) ait olan, أَصَاعُونِي وَأَيَّ فَتِي أَصَاعُوا mısrasının Harîrî (ö. 516/1122) tarafından kendi şiiirine alınması teşkil etmektedir.

عَلِيَّ أَيِّ سَأَشُدِّي عِنْدَ بَيْعِي أَصَاعُونِي وَأَيَّ فَتِي أَصَاعُوا

Bununla beraber ben satıldığımda diyeceğim ki:

Beni zayi ettiler. Hem de nasıl bir genci zayi ettiler.⁴⁴

Harîrî'nin bu beytindeki “أَصَاعُونِي وَأَيَّ فَتِي أَصَاعُوا” mısrası, Abdullah b. Ömer el-Arcî'ye aittir. Arcî'nin alıntı yapılan şiiiri şöyledir:

36 İbn Manzûr, *Lisân-ül-Arab*, XIII, 258.

37 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 258; İbn Düreyd, *Cemhere*, III, 101.

38 İbn Reşîk, *el-Umde*, s. 719.

39 Saraç, *Belâgat*, s. 280.

40 Besyûni, *İlmü'l-bedî*, s. 270.

41 Kazvîni, *Telhis*, s. 260.

42 Durmuş, “Tazmîn”, s. 204.

43 Kazvîni, *el-İzâh*, s. 316; a.mlf., *Telhis*, s. 260.

44 Kazvîni, *el-İzâh*, s. 726; a.mlf., *Telhis*, s. 260; Hâşimî, *Cevâhîr*, s. 341.

أَضَاعُونِي وَأَيَّ فَتَيِّ أَضَاعُوا لِيَوْمَ كَرِيهَةٍ وَسِدَادٍ نَعْرٍ

Çirkin bir gün ve eksiklerini örtmek için

Beni zayı ettiler hem de nasıl bir genci zayı ettiler.

Mütenebbî'nin (ö. 354/965) meşhur beytini İbn Ebi'l-İsba'nın (Abdülazim b. Abdülvâhid) (ö. 654/1256) tazmîni, bu sanat için verilebilecek örneklerdendir:

إِذَا الْوَهْمُ أَبْدَى لِي لَمَاهَا وَتَغْرَهَا تَذَكَّرْتُ مَا بَيْنَ الْعُدْبِ وَبَارِقِ

Vehim bana onun dudağının esmerliğini ve dişlerini gösterdiği zaman,

Uzeyb ve Bârik arasındakiini hatırladım. (Mütenebbî) ⁴⁵

İbn Ebi'l-İsba, Mütenebbî'nin şiirini kendi şiirine katarak şöyle demiştir:

إِذَا الْوَهْمُ أَبْدَى لِي لَمَاهَا وَتَغْرَهَا تَذَكَّرْتُ مَا بَيْنَ الْعُدْبِ وَبَارِقِ

وَيَذَكِّرُنِي مِنْ قَدَّهَا وَمَدَامَعِي مَجْرُ عَوَالِنَا وَمَجْرَى السَّوَابِقِ

Vehim bana onun dudağının esmerliğini ve dişlerini gösterdiği zaman

Uzeyb ve Bârik⁴⁶ arasındakiini hatırladım.

Aynı şekilde vehim bana onun boyundan ve benim gözyaşlarımın

Mızraklarımızın çekilmesini ve yarış atlarının koşmasını hatırlatıyor.⁴⁷

Şair İbn Ebi'l-İsba' bu şiirinde tazmîn sanatına yer verirken, tevriye yoluyla da الْعُدْبُ kelimesinin ism-i taşîri olan الْعُدْبُ kelimesi ile sevgilinin dudağının tatlı olduğunu, بَارِقِ kelimesiyle de dişlerinin parladığını kasetmiştir. Şair, sevgilinin boyunu mızrakların çekilmesine, gözyaşlarının akışını da yarış atlarının koşmasına benzetmiştir.⁴⁸ Bunda teşbih sanatı vardır.

Tazmîn sanatında iktibas edilen ibarede az miktarda yapılan değişikliğe müsamaha ile bakılmıştır.⁴⁹

أَقُولُ لِمَعْشَرٍ غَلَطُوا وَعَضُّوا مِنَ الشَّيْخِ الرَّشِيدِ وَأَنْكَرُوهُ

هُوَ ابْنُ جَلَّاءٍ وَطَلَّاعِ الثَّنَائِيَا مَتَى يَضَعُ الْعِمَامَةَ يَغْرِفُوهُ

O akıllı ihtiyar hakkında hata eden, ondan gafil olup yüz çeviren ve onu hoş karşılamayan topluluğa diyorum ki: **O işi aşîkâr olan ve zor işlere atılan bir kişidir. Her ne zaman**

yüzünü örten sarığı çıkarırsa o zaman onu tanırlar.

45 Hâşimî, *Cevâhir*, s. 340.

46 Uzeyb ve Bârik, Kûfe yakınlarındaki iki yerin ismidir (İbn Ebi'l-İsba, *Tahrîr*, s. 382).

47 İbn Ebi'l-İsba, *Tahrîr*, s. 382.

48 Hâşimî, *Cevâhir*, s. 341; Bolelli, *Belâgat*, s. 445.

49 Kazvîni, *Telhis*, s. 260.

Yukarıda tazmîn yapılan ikinci beyitte değişiklik yapıldığı görölr. Bu beytin aslı şöyledir:

أنا ابنُ جَلاَ وَطَلاَءِ الثَّنَايا مَتى أَصَع العَمَامَةَ تَعْرِفُوني

Ben işi aşikâr olan ve zor işlere atılan bir kişiyim.

Her ne zaman yüzümü örten sarığı çıkarırsam beni o zaman tanırırsınız.

Tazmînde, çoğunlukla beyit ve beyitten fazlasını tazmîn etmeye “istiâne”, mısra ve mısradan azını tazmîn etmeye de “ida” ve “refv” denir.⁵⁰ Beyitlerin ikinci mısralarını meşhur kasidelerden tazmîn edip kendi kasidelerine uyarlamaya da “kasîm tazmîni” denilmiştir.⁵¹

Tazmîn yapacak şairin kendisinden önceki şiirlere vukûfiyeti ve alıntı yapacağı şiirlere uygun kafiye ve vezin gibi unsurları dikkate alarak şiirlerinde tazmîn sanatına yer vermesi, şairin kültür dünyasını göstermesi açısından son derece önemlidir. Şairlerin şiirlerine başka şairlerden alıntı yaparak tazmîn sanatına başvurmalarının sebepleri arasında ifadeyi zenginleştirmek, ifadeye canlılık katmak ve fikirlerine destek gibi hususlar rol oynamaktadır.

Bir şair diğer bir şairin mısralarından alıp onu kendi şiiri gibi gösterir yahut mazmununu değiştirerek kendi şiirine katarsa bu sirkat sayılır. Ancak halef, selefin şiirini alıp daha güzel biçimde söylerse bu tazmîn değil nazîre olur. Çünkü tazmînde esas olan şiiri değiştirmeden ve şairini gizlemeden kullanmaktır. Yahya Kemal (ö. 1958), Selîmi (II. Selim), Nef’î (ö. 1635), Recâizâde Mahmud Ekrem (ö. 1914) ve Abdülhak Hâmîd’in (ö. 1937) mısralarını gazel, kıta ve şarkılarıyla tazmîn etmiştir.⁵²

Hırslar da boşuna

Paralar da kavgalar da boşuna.

Bir hastaya vardın ise

Bir yudum su verdin ise

Yunus, Yunus

(Behçet Necatigil)

Şair burada Yunus Emre’nin aşağıdaki dörtlüğünden alıntı yapmıştır:

Bir hastaya vardın ise

Bir yudum su virdün ise

Yarın anda karşı gele

Hak şarabın içmiş gibi

50 Kazvîni, *Telhis*, s. 261.

51 İbn Reşîk, *el-Umde*, s. 722.

52 Pala, “Tazmîn”, s. 206.

Yunus'un bu mısraı meşhur olmakla birlikte Behçet Necatigil (ö. 1979), bu mısranın kime ait olduğuna işaret etmek için şairin ismini zikretmiştir.⁵³

Şairin kendisine ait olmaması kaydıyla Türkçe şiir arasında Arapça veya Farsça yazılmış bir şiirden alıntı yapılarak da tazmîn yapılabilir.⁵⁴

Leblerinden geçmediği cân bu kim

Küllü sırrın câveze'l-isneyni şa

(İbn Kemal)

İbn Kemal (ö. 940/1534), bu beytin ikinci mısraında Kays b. Hutaym'ın "İkiyi aşan sır yavılır" anlamındaki beytinden alıntı yapmıştır. İkidenden maksat "kişi" olabileceği gibi iki dudak da olabilir ki burada ilk mısradaki "leblerinden" karinesi buna işaret etmektedir.⁵⁵

Bir harfin anlamının başka bir harfe yüklenmesi, bir fiilin anlamının başka bir fiile yüklenmesi gibi bir anlamın başka bir anlama yüklenmesine de tazmîn denir.⁵⁶ Bir kelimenin, başka bir kelimenin mânasını ifade etmesine (tazmîn) örnek olarak A'râf suresinin 105. âyetinde حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَىٰ اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جِئْتَكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ.⁵⁷ geçen حَقِيقٌ kelimesi "gerçek şu ki" mânasının yanı sıra "çok hırslıdır" mânasını kapsamaktadır.⁵⁸

3. Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Şiirlerinde Tazmîn Sanatı

Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı iki ciltlik divanı baştan sona incelendiğinde tazmîn sanatına başvuru pek çok şiir bulunduğu tespit edilmiştir. Onun şiirindeki temalar tasvir, medh (övme), mersiye (ağıt), gazel, hiciv (yerme), mizah, şarap, dinî şiir ve diğer konulardır.⁵⁹ İbnü'l-Hatîb, bu konu başlıklarına dair şiirlerini yazarken İslam öncesi şairlerden, muhadram şairlerinden ve İslamiyet sonrası şairlerden yapmış olduğu alıntılar ile şiirlerini süslemiş, ifadelerini kuvvetlendirmiş bir anlamda şiirlerine yeni bir soluk getirmiştir.

3.1. İslam Öncesi Şairlerin Şiirlerinden Tazmîni

İbnü'l-Hatîb'in divanı incelendiğinde İmruülkays b. Hucr (ö. 540 dolayları), Tarafe b. Abd (ö. 564 [?]), Zühayr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?]), Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]), Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614 [?]) ve Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel

53 Saraç, *Belâgat*, s. 280.

54 Saraç, *Belâgat*, s. 280.

55 Saraç, *Belâgat*, s. 281.

56 Tehânevî, *Keşşâf*, s. 469.

57 "Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır. Ben size Rabbinizden açık bir delil (mucize) getirdim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder" (7/el-A'râf: 105).

58 Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 375.

59 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, I, 29-46.

el-Bekrî el-A‘şâ (ö. 7/629 [?]) gibi Câhiliye devrinin meşhur şairlerinden alıntı yaptığı (tazmîn) görülmektedir.

3.1.1. İmruülkays b. Hucr'un Şiirinden Tazmîni

Asıl adı Ebû Vehb (Ebü'l-Hâris/Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr (ö. 540 dolayları) olan İslam öncesi dönemin meşhur şairi İmruülkays b. Hucr'dan كَجُلْمُودِ صَخْرٍ كَجُلْمُودِ صَخْرٍ şatırını, şiirine alan İbnü'l-Hatib şöyle demiştir:

شَرِيفٌ ثَقِيلٌ لِلْوَصِيِّ اِنْتِسَابُهُ عَلَيَّ اَتَى الْمَثْوَى فَنَاءَ بِكَلْكَلِ
كَأَنَّ ابْنَ حُجْرٍ قَدْ عَنَاهُ بِقَوْلِهِ كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطُّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلِ

Şerefli ve ağır bir misafirdir o, Hz. Peygamber'in vasisi Ali'yedir intisabı. Eve geldi ve hemen kalkmak için hazırlandı.

İbn Hucr “büyük bir kaya parçası gibi, sanki sel onu yukarılardan sürükleyip getirmiş.”⁶⁰

İmruülkays'ın atının özelliklerini anlatmış olduğu beyti şöyledir:

مَكَرٌ مَقْرٌ مُقْبِلٌ مُدْبِرٌ مَعَا كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطُّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلِ

Çokça vurup kaçan, aynı anda hem saldıran hem de geri çekilen,
büyük bir kaya parçası gibi, sanki sel onu yukarılardan sürükleyip getirmiş.⁶¹

İmruülkays, atı ile düşmana saldırmak istediğinde bunun için مُقْبِلٌ kelimesini, hızlı bir şekilde geri çekilmek istediğinde ise bunun için de مُدْبِرٌ kelimesini kullanıyor. مُقْبِلٌ hızlı saldıran, مُدْبِرٌ hızlı bir şekilde geri kaçan anlamındadır. Burada atın hızlı hücumunu ve geri dönüşünü dağın tepesinden kopan bir kayaya benzetiyor. Bu kayanın düşmesini ve sertliğini atın süratine benzetiyor.⁶² İmruülkays'ın diğer bir şiiri şöyledir:

اَتَتْ جَجَجٌ بَغْدِي عَلَيَّهَا فَاطْبَحَتْ كَحَطِّ زُبُورٍ فِي مَصَاحِفِ زُهَبَانَ

Benden sonra onun üzerinden yıllar gelip geçti

Ve keşişlerin sahifelerindeki Zebur yazısı gibi oldu.⁶³

Lisânüddin bu şiiri şöyle tazmîn etmiştir:

لَمَنْ لَمَنْ يَشْكُو الْعَفَاءَ رُسُومَهَا كَحَطِّ زُبُورٍ فِي مَصَاحِفِ زُهَبَانَ

Resimler, silinen izlerin kalıntılarını kime şikâyet ediyor

Keşişlerin sahifelerindeki Zebur yazısı gibi.⁶⁴

60 İbnü'l-Hatib, *Divân*, II, 515.

61 İmruülkays, *Divân*, s. 19.

62 İmruülkays, *Divân*, s. 19 (dp).

63 İmruülkays, *Divân*, s. 89.

64 İbnü'l-Hatib, *Divân*, II, 623.

İmruülkays b. Hucr'un başka bir şiiri şöyledir:

دَرِيرٌ كَحُدْرُوفِ الْوَلِيدِ أَمْرُهُ تَقَلَّبُ كَفَيْهِ بِخَيْطِ مُوَصِّلِ

Çocuğun, ulanmış ipe geçirdiği delikli taşı avuçlarıyla hızlıca çevirdiği gibi süratli bir attır o.⁶⁵

Lişânüddîn İbnü'l-Hatîb, İmruülkays'ın şiirinin ikinci şatırını şiirine almış, ancak zamirde bir değişiklik yapmıştır.

تَقَلَّبُ كَفَيْهَا بِخَيْطِ مُوَصِّلِ وَثِيْقَةُ قَدِّ دُونَ سَبْعَةِ أَطْبَاقِ

Ulanmış bir ipe avuçlarını evirip çevirir,

Endamlıdır o, yedi kat (güzelliğinin) dışında.⁶⁶

3.1.2. Tarafe b. Abd'den Şiirinden Tazmîni

Muallâka şairi Tarafe b. Abd (ö. 564[?]) şöyle bir beyti vardır:

سَتَّبِدِي لَكَ الْاَيَّامَ مَا كُنْتُ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْاَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

Bilmediğin şeyleri, günler (zaman) sana öğretir.

Kendisine herhangi bir azık vermediğin kimse de sana çeşitli haberleri getirir.⁶⁷

İbnül-Hatîb, Tarafe'nin beytinin ikinci şatırını şiirine almıştır. Sadece Tarafe'nin و bağlacı yerine ف bağlacı ile bir değişiklik yapmıştır:

وَتَحْتَمِلُ الرُّكْبَانُ طَيْبَ حَدِيثِهِ فَيَأْتِيكَ بِالْاَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

Yolcular onun o güzel sözlerini yüklenip getirir

Kendisine herhangi bir azık vermediğin kimse de sana çeşitli haberler getirir.⁶⁸

3.1.3. Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Şiirinden Tazmîni

Mullaka şairi Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?]) bir beytinde şöyle demiştir:

وَازْكُضْ إِلَى اللَّهِ أَفْرَاسَ الصِّبَا مَرَحًا إِذَا وَجَدْتَ لِخَيْلِ اللَّهِ مَيْدَانًا

Eğlence atı için eğer bir meydan bulursan, çocukluk atlarıyla neşe içinde eğlenceye koş.⁶⁹

65 İmruülkays, *Divân*, s. 21.

66 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 704.

67 Tarafe b. Abd, *Divân*, s. 29.

68 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, I, 312.

69 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 583.

Züheyr b Ebî Sülmâ'nın gençlik yıllarını geride bırakıp ihtiyarlık yıllarına girmeyi tasvir ettiği أفراس الصبَا "çocukluk atları" terkiibini Lisânüddin tazmîn etmiştir:⁷⁰

صَحَا الْقَلْبُ عَن سَلْمَى وَأَقْصَرَ بِاطِلُهُ وَغَزِي أْفِرَاشِ الصَّبَا وَرَوَّاجِلُهُ

Kalp, Selma'nın (sarhoşluğundan) uyanı ve beyhude işleri azaldı

Çocukluk atları ile bineklerin yükleri indirildi.⁷¹

Şair, aşk zamanındaki alışkanlıklarından vazgeçtiğini, o alışkanlıklara sebep olan ortamın ortadan kalktığını açıklamış, buna sebep olan cehalet ve haddi aşma gibi saçmalıkları terk ettiğini belirtmiştir.⁷² Bunu kalbin, Selma'nın sarhoşluğundan uyanması ve beyhude işlerin azalmasıyla ifade etmiştir. Buna sebep olarak da gençlik yıllarının geride kalması ve ihtiyarlık yıllarına adım atılmasını göstermiştir.

3.1.4. Nâbiga ez-Zübyânî'nin Şiirinden Tazmîni

İbnü'l-Hatib'in aşağıdaki şiirinde tazmîn vardır:

وَالسُّحْبُ بَبَكِي، وَتَعَزُّ الْبَرِّ مُبْتَسِمٌ، وَالتَّزْجِسُ الْعَصُ سَاهٍ وَالْغَمَامُ نَدِي

عُهُودُ أَنْبَسٍ وَأَيَّامٌ لَنَا أَنْصَرَمَتْ أَخْتِي عَلَيْهَا الَّذِي أَخْتِي عَلَى لُبْدٍ

Bulutlar ağlıyor, toprak gülümsüyor

Tazecik nergis habersiz ve bulutlar nemli

Samimiyet zamanları ve iyi olduğumuz günler geçip gitti,

Çok şeyi yok mahveden, onu da mahvedip yok etti.⁷³

İbnü'l-Hatib, Câhiliye devri şairi Nâbiga ez-Zübyânî'nin لُبْدٍ أَخْتِي عَلَيْهَا الَّذِي أَخْتِي عَلَى لُبْدٍ şatırını tazmîn etmiştir. Anlamı "Çok şeyi mahveden, onu da mahvedip yok etti"⁷⁴ demektir.

3.1.5. Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî'den Tazmîni

Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî'nin meşhur bir beyti vardır:

هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِن مُتَرَدِّمٍ أَمْ هَلْ عَرَفَتِ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُمٍ

Şairler yıkıntının olduğu yerden ayrılıp gitti mi?

Yoksa sen şüpheye düştükten sonra evi tanıdın mı?⁷⁵

70 Hammâd, "Eserü'l-iktibâs ve't-tazmîn fi şî'rî Lisâniddin İbni'l-Hatib", s. 86.

71 Züheyr b. Ebî Sülmâ. *Divân*, s. 88.

72 Kazvîni, *Telhis*, s. 121-2.

73 İbnü'l-Hatib, *Divân*, I, 275-6.

74 Nâbiga ez-Zübyânî, *Divân*, s. 16.

75 Antere b. Şeddâd, *Divân*, s. 182.

Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Antere'nin şiirini alıntılamıştır.

لَوْ قَالَ فِي هَرَمٍ زُهَيْرٌ مِثْلَهَا هَرِمَ الزَّمَانُ وَذَكَرَهُ لَمْ يَهْرَمِ
أَوْ مَرَّ عَنْتَرَةً عَلَيْهَا لَمْ يَقُلْ هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُتَرَدِّمٍ

Şayet Züheyr bir ihtiyar hakkında ona benzer bir şey söylese

Zaman ihtiyarlar da o adamın hatırası yaşlanıp ihtiyarlamaz

Yoksa Antere ona uğrayıp şunu demedi mi;

Şairler yıkıntının olduğu yerden ayrılıp gitti mi?⁷⁶

3.1.6. A‘şâ, Meymûn b. Kays’ın Şiirinden Tazmîni

İbnü'l-Hatîb'in, Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî el-A‘şâ şiirinden de alıntı yaptığı görülür. A‘şâ bir şiirinde şöyle demiştir:

خَلَفْتُ بِرَبِّ الرِّاقِصَاتِ إِلَى مِنَى إِذَا مُحْرَمٌ جَاوَزْتَهُ بَعْدَ مُحْرَمٍ

Develerin Rabbine yemin ettim, Mina'ya

Eğer bir geçidi aşıp diğerine ulaşırsam.⁷⁷

خَلَفْتُ بِرَبِّ الرِّاقِصَاتِ إِلَى مِنَى وَحَرَمَةَ مَا بَيْنَ الْمَقَامِ إِلَى الْحَجْرِ

Develerin Rabbine yemin ettim, Mina'ya

Makam'dan Hicr'e kadar olan yerin hürmetine.⁷⁸

3.2. Muhadram Şairlerinden Tazmîni

İbnü'l-Hatîb şiirlerine, Lebid b. Rebîa ve Hutay'e gibi muhadram şairlerin şiirlerinden alıntılar (tazmîn) yapmıştır.

3.2.1. Lebid b. Rebîa'nın Şiirinden Tazmîni

Câhiliye devrinde de yaşamış olan (muhadram) muallâka sahibi İslam şairi Lebid b. Rebîa'nın (ö. 40 veya 41/660 veya 661) aşağıdaki beyti İbnü'l-Hatîb'in şiirine katılmıştır:

وَكُلُّ أَنَاثٍ سَوْفَ تَدْخُلُ بَيْنَهُمْ دُوَيْبِيَّةٌ تَصْفَرُّ مِنْهَا الْأَنَاثِلُ

Bütün insanların başına kesinlikle gelecek

Parmak uçlarının sararacağı küçük bir musibet.⁷⁹

76 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 540.

77 A‘şâ, *Divân*, s. 123.

78 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, I, 375.

79 Lebid b. Rebîa, *Divân*, s. 132.

Lisânüddin İbnü'l-Hatib لِسَانُ الدِّينِ ابْنِ الْحَاتِبِ دُوَيْهِيَّةٌ تَصَفَّرُ مِنْهَا الْأَنَامِلُ şiirini iktibas etmiştir.

لَيْسَ صَغَرُوا مِنْكَ السَّبِيحُ فَإِنَّهُ لَتَصَغِيرُ تَعْظِيمٍ بِهِ الْفَخْرُ حَاصِلُوا
كَمَا فَعَلُوا فِي الْمَوْتِ وَالْحَطْبِ حَطْبُهُ دُوَيْهِيَّةٌ تَصَفَّرُ مِنْهَا الْأَنَامِلُ

Seni yetmişli yaşlarda diye küçümsüyorlarsa

Aslında bu tazim için yapılmış bir küçültme ve bunda bir onur var

Tıpkı ölüm ve sıkıntılı bir durumda yaptıkları gibi

Parmak uçlarının sararacağı küçük bir musibet.⁸⁰

3.2.2. Hutay'e'nin Şiirinden Tazmîni

Hicivleriyle tanınan muhadram şairi Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî Hutay'e (ö. 59/678 [?]) bir şiirinde şöyle demiştir:

وَتَعْدَلُنِي أَبْنَاءُ سَعْدٍ عَلَيْهِمْ وَمَا قُلْتُ إِلَّا بِالَّذِي عَلِمْتُ سَعْدٍ

Sa'd oğulları beni ayıplıyorlar, ben ise Sa'd'ın bildiğinden başka bir şey demedim.⁸¹

İbnü'l-Hatib, Hutay'e'nin şiirini şöyle tazmin etmiştir:

وَتَضْرِيغُهُ الْمَشُورُومُ فَلْتَتَذَكَّرُوا وَمَا قُلْتُ إِلَّا بِالَّذِي عَلِمْتُ سَعْدٍ

Onun o talihsiz davranışları var ya onu hatırlayın,

Ben, Sa'd'ın bildiğinden başka bir şey demedim.⁸²

3.3. İslam Dönemi Şairlerden Tazmîni

Lisânüddin İbnü'l-Hatib, Nusayb b. Rebâh (ö. 108/726), Ferezdak (ö. 114/732), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Hâcirî (ö. 632/1235), Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965) Ebü'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) gibi İslam sonrası şairlerin şiirlerinden alıntılar (tazmîn) yapmıştır.

3.3.1. Nusayb b. Rebâh'ın Şiirinden Tazmîni

Methiyeleriyle tanınan Arap şairi Ebû Mihcen Nusayb b. Rebâh (ö. 108/726) bir şiirinde şöyle demiştir:

فَعَا جَوْ فَأَتُونَا بِالَّذِي أَنْتَ أَهْلُهُ ... وَلَوْ سَكَتُوا أَتَيْتُكَ عَلَيْكَ الْحَقَائِبِ

Döndüler ve seni layık olduğun şekilde övdüler,

Şâyet sessiz kalsalardı, o (verdiğin hediyelerle dolu) çantalar seni övecekti.⁸³

80 İbnü'l-Hatib, *Divân*, II, 516

81 Hutay'e, *Divân*, S. 42.

82 İbnü'l-Hatib, *Divân*, I, 338.

83 Nusayb b. Rebâh, *Şi'r*, s. 59.

Şair burada cömertliğinden dolayı Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i (hs. 97-99/715-717) methetmiştir. Şayet insanlar dilleriyle övmeseler bile halifenin verdikleriyle insanların çantalarının dolu olduğundan dolayı çantaların kesinlikle konuşacağını ifade etmiştir. İbnü'l-Hatîb, şairin beytinin ikinci şatırını şiirine almıştır:

وتشني بعلياك الركايب في السري ولو سكتوا أئنث عليك الحقايب

Döndüler ve seni layık olduğun şekilde övdüler,

Şayet sessiz kalsalardı, o (verdiğin hediyelerle dolu) çantalar seni övecekti.⁸⁴

3.3.2. Ferezdak'ın Şiirinden Tazmîni

Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî el-Ferezdak Emevîler devrinde eski üslubu sürdüren üç büyük hiciv şairinden biridir. Ferezdak bir şiirinde şöyle demiştir:

مَا قَالَ قَطُّ إِلَّا فِي تَشْهَدِهِ لَوْلَا التَّشْهَدُ لَاؤُهُ نَعَم

O, kelime-i şehâdet getirirken söylediği "lâ" (hayır) hariç asla hayır dememiştir, teşehhüd olmasaydı onun "Hayır" sözü "Evet" olurdu.⁸⁵

Emevîler devrinde Zeynelâbidin'i (ö. 94/712) övdüğü kasidesinde onun cömertliğini ve ihsanını övmek için teşehhüdeki لا (hayır) olmasaydı insanların asla hayır lafzını Zeynelâbidin'in ağzından işitmeyeceklerini anlatan Şair Ferezdak'tan ilham alarak Sultan Ebü'l-Haccac Yusuf'u (ö.755/1354) öven⁸⁶ İbnü'l-Hatîb şöyle demiştir:

لَوْلَا التَّشْهَدُ وَالتَّرْدَادُ مِنْكَ لَمْ يَسْمَعْ النَّاسُ يَوْمًا مِنْ لِسَانِكَ لَا

Eğer kelime-i şehadet olmasaydı ve onu tekrar edip durmasaydın, insanlar bir gün bile senin dilinden "Hayır" sözünü duymayacaklardı.⁸⁷

3.3.3. Ebû Temmâm'ın Şiirinden Tazmîni

Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) Mu'tasım Billâh'ı (hs. 218-227/833-842) övmek için yazmış olduğu şiirinden yararlanan İbnü'l-Hatîb Ebü'l-Hasan en-Nübâhî'yi (ö. 792/1390'dan sonra) hicvetmek için şöyle demiştir:

إِذْ قَالَ شَاعِرٌ طَيِّبٍ فِي قَصِيدَتِهِ وَهُوَ الْمُقَلِّدُ فِي عِلْمٍ وَ فِي آدَبٍ
وَحَوَّفُوا النَّاسَ مِنْ دَهْيَاءِ دَاهِيَةٍ إِذَا بَدَأَ الْكُوكَبُ الْغَرْبِيَّ ذُو الدَّنْبِ

Nitekim ilim ve edebiyat konusunda taklit edilen,

Tayy kabilesi şairi kasidesinde şöyle dedi

84 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, I, 122.

85 Ferezdak, *Divân*, s. 512.

86 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 765.

87 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 765.

İnsanları çok büyük bir felaketle korkuttular

Kuyruklu batı yıldızı (Halley) ortaya çıktığı zaman.⁸⁸

İbnü'l-Hatib, Ebû Temmâm'ın şiirinden şu beyti ödünç almıştır:

وَحَوُّفُوا النَّاسَ مِنْ ذَهْيَاءِ مُظْلِمَةٍ إِذَا بَدَأَ الْكَوْكَبُ الْغَرْبِيُّ ذُو الذَّنَبِ

İnsanları kapkara bir felaketle korkuttular

Kuyruklu batı yıldızı (Halley) ortaya çıktığı zaman.⁸⁹

İbnü'l-Hatib, ödünç aldığı beyitten مُظْلِمَةٍ kelimesi yerine دَاهِيَةٍ kelimesini kullanmıştır.

3.3.4. Hâciri'nin Şiirinden Tazmîni

Ebü'l-Fazl (Ebû Yahya) Hüsâmüddin İsa b. Sencer el-İrbilî el-Hâciri'nin şöyle bir beyti vardır:

وَمَا اخْضَرَ ذَاكَ الْخُدَّ نَبْتًا وَإِنَّمَا لِكَثْرَةِ مَا سُقَّتْ عَلَيْهِ الْمَرَائِزُ

O yanak, çıkan sakallarla, yeşillenip gürleşmedi

Aksine dayanılmaz sıkıntıların çokluğundan oldu.⁹⁰

İbnü'l-Hatib, Hâciri'nin şiirinin beytini bir bütün olarak şiirine almıştır:

تَذَكَّرْتُ نَبْتًا فِي الْعِدَارِ لِبَعْضِهِمْ لَهُ مِثْلُ بِالْحُسْنِ فِي الْأَرْضِ سَائِرُ

وَمَا اخْضَرَ ذَاكَ الْخُدَّ نَبْتًا وَإِنَّمَا لِكَثْرَةِ مَا سُقَّتْ عَلَيْهِ الْمَرَائِزُ

Sakalları yeni çıkmış birilerine ait bir evi hatırladım

İyilik konusunda, yeryüzünde yaygın, ibretlik bir hikâyesi var

O yanak, çıkan sakallarla, yeşillenip gürleşmedi

Aksine dayanılmaz sıkıntıların çokluğundan oldu.⁹¹

3.3.5. Mütenebbi'nin Şiirinden Tazmîni

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbi'nin bir mısrasını şiirine alan İbnü'l-Hatib şöyle demiştir:

لَا أَعْدَمَ اللَّهُ دَارَ الْمَلِكِ مِنْكَ سَنًا يُجَلَى بِهِ الْحَالِكَانَ الظُّلْمَ وَالظُّلْمَ

وَأَنْشَدْتُكَ اللَّيَالِي وَهِيَ صَادِقَةُ الْمَجْدِ عَوْفِي إِذْ عَوْفِيَتْ وَالْكَرَمِ

Allah, bir an bile, hükümdarlığı senden eksik etmesin

88 Ebû Temmâm, *Divân*, I, 34.

89 İbnü'l-Hatib, *Divân*, I, 167.

90 Hâciri, *Divân*, s. 7.

91 İbnü'l-Hatib, *Divân*, I, 421.

Zira onunla temizlenir iki büyük kötülük: zulüm ve karanlıklar

Geceler sana sesleniyor, samimi bir şekilde

Şan ve cömertlik afiyet içindedir, sen afiyette olduğunda.⁹²

İbnü'l-Hatîb, Mütenebbî'nin beytinin ilk şatırını şiirine almıştır. Mütenebbî'nin alıntı yapılan beyti şöyledir:

المَجْدُ عَوْفِي إِذْ عَوْفِيَتَ وَالْكَرْمُ وَزَالَ عَنْكَ إِلَى أَعْدَائِكَ الْأَلَمُ

Şan ve cömertlik afiyet içindedir, sen afiyette olduğunda

Izdıraplar seni bırakıp düşmanlarına geçsin.⁹³

Mütenebbî, Seyfüddevle'yi övmek için diğer şiirinde şöyle demiştir:

هَنِيئاً لَكَ الْعِيدُ الَّذِي أَنْتَ عَيْدُهُ وَعَيْدٌ لِمَنْ سَمَى وَصَحَى وَعَيْدٌ

Bayramı sen olan o bayram sana mübarek olsun

Besmele çeken, kurban kesen ve bayramlaşan herkese bayram olsun.⁹⁴

İbnü'l-Hatîb, Mütenebbî'nin هَنِيئاً لَكَ الْعِيدُ الَّذِي أَنْتَ عَيْدُهُ mısramını alıntı yaparak şöyle demiştir:

هَنِيئاً لَكَ الْعِيدُ الَّذِي أَنْتَ عَيْدُهُ وَفِي اللَّهِ مَا تُبَدِيهِ أَوْ مَا تُعِيدُهُ

Bayramı sen olan o bayram sana mübarek olsun

Gösterdiğin ya da tekrar yaptığın her şey Allah yolunda.⁹⁵

3.3.6. Ebü'l-Alâ el-Maarrî'den Tazmîni

İbnü'l-Hatîb, Sübey' lakaplı Merînî Veziri Muhammed b. Musa'yı muhatap alarak şöyle demiştir:

أَيَا سَبِيحِ الْمِيدَانِ غَيْرِ مُدَافِعِ إِذَا بَرَقَتْ تَحْتَ الْعَجَاجِ الْمَنَاصِلِ

عَفَافٍ وَإِقْدَامِ وَحَزْمِ وَنَائِلِ وَمَنْ شَأْنُهُ وَاللَّهُ يَرْفَعُ شَأْنَهُ

Ey meydanların tartışmasız aslanı

Toz duman içinde kılıçlar parıldadığında

Kimin işi iffet, cesaret, kararlılık ve iyilik ise

Yüceltir Allah onun şanını.⁹⁶

92 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 553.

93 Mütenebbî, *Divân*, s. 364.

94 Mütenebbî, *Divân*, s. 372.

95 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, I, 270.

96 İbnü'l-Hatîb, *Divân*, II, 516.

Lisânüddin burada Ebü'l-Alâ el-Maarrî'den alıntı yapmıştır:

ألا في سبيل المجد ما أنا فاعل عَفَافٌ وإفدامٌ وحَزْمٌ ونائلٌ

Onur yolunda yaptığım tek şey benim

İffet, cesaret, kararlılık ve iyilik.⁹⁷

İbnü'l-Hatib'in önceki şairlerin şiirlerinden tazmîni, onun zengin birikimiyle birleşince onun şiiri hem lafız hem de mana bakımından güçlenmiştir. Yaptığı tazminler şiirine etki gücü ve güzellik katmıştır.⁹⁸

İbnü'l-Hatib'in tazmîn yaptığı şairler yukarıda sıralamış olduğumuz şairlerle sınırlı değildir. Abbâsî dönemi şairlerinden Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825[?]),⁹⁹ şair sahâbilerden Ebü Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648-49),¹⁰⁰ Ali b. Muhammed el-Kûfi (ö. 348/960),¹⁰¹ en meşhur kadın şairlerden sahâbî Hansâ (ö. 24/645)¹⁰² ve Ebû Bekir es-Sâbûnî,¹⁰³ İbnü'l-Hatib'in şiirlerinden tazmîn yaptığı şairler arasındadır. Burada şairin yapmış olduğu tazmîni makale sınırları çerçevesinde bazı örnekler bağlamında irdelenmiştir.

Sonuç

1. Endülsüslü şair Lisânüddin İbnü'l-Hatib şiirlerinde zaman zaman başka şairlerin şiirlerinden alıntı yapmıştır. Bu şairler bazen İmruülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Nâbiga ez-Zübÿânî, Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî ve A'şâ, Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî gibi Câhiliye devri şairleri olmuştur.

2. İbnü'l-Hatib'in şiirlerinden alıntı yaparak tazmîn sanatına başvurduğu kişiler arasında Lebîd b. Rebîa ve Hutay'e gibi muhadram şairleri de vardır.

3. Nusayb b. Rebâh, Ferezdak, Ebû Temmâm, Hâcirî, Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî, Ebü'l-Alâ el-Maarrî gibi İslam döneminde şairlerin şiirlerinden de İbnü'l-Hatib alıntılar yaparak tazmîn sanatına başvurmuştur.

4. İbnü'l-Hatib şiirleri iktibas ederken bazen şiirin bir mısramı aynen almış bazen şiirine aldığı mısradaki (bir kelimenin değiştirilmesi gibi) küçük değişiklikler yapmıştır. İbnü'l-Hatib bazen de bir terkibi iktibas etmiştir.

5. Çoğunlukla başka şairlerden beyit ve beyitten fazlasını tazmîn etmek "isti'âne" diye adlandırılır. İbnü'l-Hatib'in yapmış olduğu alıntılarda isti'âne olarak isimlendirilebilecek

97 Maarrî, *Saktu'z-zend*, s. 193.

98 Hammâd, "Eserü'l-iktibâs ve't-tazmîn fi şîrî Lisâniddin İbnü'l-Hatib", s. 91.

99 İbnü'l-Hatib'in Ebü'l-Atâhiye'den yapmış olduğu tazmîn için bk. *Divân*, I, 161.

100 İbnü'l-Hatib'in Ebü Züeyb el-Hüzelî'den yapmış olduğu tazmîn için bk. *Divân*, I, 309.

101 İbnü'l-Hatib'in Ali b. Muhammed el-Kûfi'den yapmış olduğu tazmîn için bk. *Divân*, I, 317.

102 İbnü'l-Hatib'in Hansâ'dan yapmış olduğu tazmîn için bk. *Divân*, I, 373.

103 İbnü'l-Hatib'in Ebü Bekir es-Sâbûnî'den yapmış olduğu tazmîn için bk. *Divân*, II, 785.

tazmînler olduğu gibi “ida” ve “refv” diye isimlendirilebilecek tazmînler de mevcuttur (mısra ve mısradan azını tazmîn etmek de “ida” ve “refv” diye adlandırılır). Tazmîninde kendisinden alıntı yapılan şair, edebiyatçılar nezdinde meşhur ise alıntı yapılan şairin ismini zikretmeye gerek yoktur. İbnü'l-Hatîb de alıntı yaptığı meşhur şairlerin isimlerini genelde zikretmemiştir. Ancak bazen “Tayy şairi şöyle demişti” gibi bir ibareyle tazmîn yaptığı şaire göndermede bulunmuştur. Bazen de “sanki İbn Hucr şu sözülle bunu kasetmişti”, “Yoksa Antere ona uğrayıp şunu demedi mi?” gibi bir ibare ile tazmîn yapacağı şairin ismini açıkça zikretmiştir.

6. İbnü'l-Hatîb'in, başka şairlerden alıntı yaparak tazmîn yoluna başvurması onun divanını zenginleştirmiştir. Diğer yandan yapmış olduğu tazmînler İbnü'l-Hatîb'in Arap şiirine dair bilgi birikimini, başka bir ifadeyle şiire olan vukufiyetini açıkça ortaya koyar. Kâfiye ve vezin gibi unsurlar dikkate alındığında İbnü'l-Hatîb'in yapmış olduğu tazmîn asla sırtmaz, yani alıntı yapılan ifadeler iğreti olmayıp aksine İbnü'l-Hatîb'in ifadesi sanki tek bir kaynaktan çıkmış gibi durmaktadır. Bir başka ifadeyle İbnü'l-Hatîb'in şiirlerini okuyan biri yapmış olduğu alıntıları sanki İbnü'l-Hatîb'in bizzat kendi ifadesi sanabilir. İbnü'l-Hatîb'in tazmîn yoluyla başka şairlerin şiirlerine yer vermesi hem o şairleri takdir ettiği anlamına gelir hem de kültür dünyasının genişliğini gösterir. Kısacası İbnü'l-Hatîb tazmîn sanatı hususunda başarılı bir şairdir.

7. Arap müelliflerin aksine ülkemizde İbnü'l-Hatîb'in şiirlerine karşı çok fazla ilgi gösterilmemiştir. Hâlbuki İbnü'l-Hatîb'in şiirleri araştırmacılar için zengin bir kaynaktır.

Kaynaklar

- Akkâvî, İnfâm Fevval. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi ulümi'l-belâğa el-bedi' ve'l-beyân ve'l-meânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1996.
- Antere b. Şeddâd. *Dîvânü Antere b. Şeddâd* (nşr. Muhammed Said Mevlevî). Kahire: el-Mektebü'l-İslâmî, 1390/1970.
- el-A'şâ Meymun b. Kays. *Dîvânü'l-A'şâ'l-kebir*. yy., ts.
- el-Besyûnî, Abdülfettah Feyûd. *İlmü'l-bedi'*. Kahire: Dâru'l-Meâlîmî's-Sekafiyye, 1418/1998.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: Beyân. Meânî. Bedi' İlimleri, Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- el-Cebûrî, Kâmil Şihâb Muhammed. *Tecelliyâtü'l-medâmini't-türâsiyyeti fi şî'ri Lisâniddin İbni'l-Hatib*. (doktora tezi, 2015), Ürdün: Âli Beyt Üniversitesi.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihah tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye* (nşr. Ahmed Abdülgafur Attâr). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn. 1990.
- Durmuş, İsmail. "Tazmin." *DİA*, XL, 204-6.
- Ebü Temmâm. *Dîvânü Ebî Temmâm* (nşr. Râci el-Esmer). I-II, Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî. 1994.
- el-Emin, Berekât Muhammed. "İstihâu'l-mevrûsü's-şî'ri'bni'l-Hatib el-Endelüsî" *Mecelletü'l-Umde fi'l-Lisâniyyât ve Tahlîl'l-Hitâb*, 4 (2018): 220-226.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmî' fi târihi'l-edebî'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Cil. 1953.
- el-Ferezdak, Ebü Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temimî. *Dîvânü'l-Ferezdak* (nşr. Ali el-Fâ'ûr). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1987.
- el-Hâcirî, Ebü'l-Fazl (Ebü Yahya) Hüsâmüddin İsa b. Sencer b. Behrâm el-İrbilî. *Dîvânü el-Hâcirî*. yy., ts.
- Hammâd, Fatıma Ahmed. "Eserü'l-iktibâs ve't-tazmin fi şî'r Lisâniddin İbni'l-Hatib." *Mecelletü Câmiati'l-Enbâr li'l-Luğâti ve'l-Âdâb*, 27 (2018): 68-100.
- Hatib el-Kazvîni. *el-Îzâh fi ulümi'l-belâğa el-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi'* (haşiye: İbrahim Şemsüddîn), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2002.
- *Telhisu'l-Miftâh Kur'an'ın Eşsiz Belâgati* (nşr. Nevzat H. Yanık – Mustafa Kılıçlı – Sadi Çögenli). İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, ts.
- el-Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi'* (nşr. Yusuf es-Sameylî). Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye. 1999.
- Hitti, Philip K.. *History of The Arabs*. Londra: yy., 1970.
- Hutay'e, Ebü Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî. *Dîvânü Hutay'e* (nşr. Hamdû Tammâs). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife. 1426/2005.
- İbn Düreyd, Ebü Bekir Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-lüğa*. I-IV, Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.
- İbn Ebî'l-İsba', Ebü Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm (Abdüselâm) b. Abdülvâhid el-Mısri. *Tahrîru't-tahbîr fi snâati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni icâzi'l-Kur'an* (nşr. Hifnî Muhammed Şeref). Kahire: yy., 1963.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya. *Mu'cemü mekâyisi'l-lüğa* (nşr. Abdüselâm Muhammed Harun). I-VI, İskenderiyye: Dâru'l-Fikr. 1399/1979.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askâlânî. *ed-Düreru'l-kâmîne fi a'yâni'l-mietî's-sâmine*. I-IV, Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *Dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fi târihi'l-Arabî ve'l-Berber*. I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000.
- *et-Ta'rif bi'bni Haldûn ve rihletühû garben ve şarken* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancı). Kahire: yy., 1370/1951.

- İbnü'l-Hatib, Lisânüddin. *Divânü Lisâniddin İbni'l-Hatib es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mazi ve'l-kelâm* (nşr. Muhammed Miftâh). I-II, Dâru's-Sekâfe/Dâru'l-Beyzâ, 1409/1989.
- . *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta* (nşr. M. Abdullah İnân). I-IV, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1955.
- . *Ravzatü't-ta'rif bi'l-hubbi's-şerif* (nşr. Muhammed el-Kettâni). Beyrut: Dâru's-Sekâfe/Dâru'l-Beyzâ, 1979.
- İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan b. Reşîk el-Kayrevânî. *el-Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd). Beyrut: Dâru'l-Cil, 1401/1981.
- İmruülkays b. Hucr. *Divânü İmruülkays* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim.) Kahire: Dâru'l-Me'ârif. 2009.
- İnân, Muhammed Abdullah. *Lisânüddin İbni'l-Hatib ve türâsühü'l-fikri*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1388/1968.
- Lebid b. Rebîa, *Divânü Lebid b. Rebîa el-Âmîrî*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- el-Makkârî, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed. *Ezheru'r-riyâd fi ahbâri iyâz* (nşr. Mustafa es-Saka – İbrahim el-Ebyârî – A. Hafiz Şibli). I-V, Kahire: Matbaatü'l-Cenne, 1358/1939.
- . *Nefhu't-tib min gusni'l-Endeliüs er-râtib ve zikru vezîrihâ Lisâniddin İbni'l-Hatib* (nşr. İhsan Abbas). I-VIII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- el-Maarrî, Ebü'l-Alâ. *Saktu'z-zend*. Beyrut: Dâru Beyrut/Dâru Sâdır, 1376/1957.
- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib. *Divânü el-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983.
- Nâbiga ez-Zübânî, *Divân* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim). Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Nusayb b. Rebâh, *Şî'ru Nusayb b. Rebâh* (nşr. Dâvud Selvem), Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1968.
- Parlak, Nizamettin. *Lisânüddin İbni'l-Hatib'in Siyasî Kişiliği ve Tarihçiliği* (doktora tezi, 2004), Ankara Üniversitesi SBE.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2016.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid li't-tüllâb: Arapça-Türkçe Talebe Lügati*. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.
- Pala, İskender. "Tazmîn." *DİA*, XL, 206.
- er-Receb, Adnan. *et-Tecrübetü's-şî'riyyetü 'inde Lisâniddin İbni'l-Hatib* (yüksek lisans tezi, 2018), Suriye: Ba's Üniversitesi.
- Tarafé b. Abd b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî. *Divânü Tarafé b. Abd* (nşr. Mehdi Muhammed Nâsiruddîn). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfü istilâhât'l-fünûn ve'l-ulûm* (nşr. Ali Dehrûc). Beyrut: Mektebetü Lübnân. 1996.
- el-Ubudî, Câsim – Cengiz Tomar. "Lisânüddin İbni'l-Hatib." *DİA*, XXI, 74-6.
- Yiğit, İsmail. "Nasrîler." *DİA*, XXXII, 420-4.
- Zeydan, Corci. *Tarihu âdâbi'l-lügati'l-Arabiyye* (nşr. Şevki Dayf). I-III, Kahire: Dâru'l-Hilâl. ts.
- Züheyr b. Ebî Sülmâ. *Divânü Züheyr b. Ebî Sülmâ* (nşr. Ali Hasan Fâ'ûr). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1408/1988.